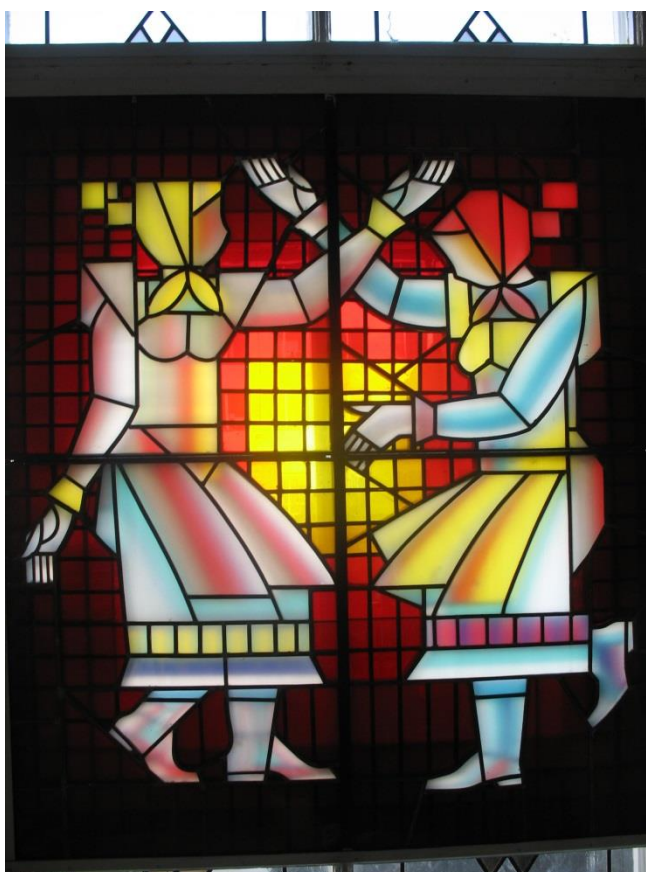

38. Кумло кандашымше урок: Марий пайрем календарь

I. Text

Кажне калыкын илышыжым тўрлө пайрем-влак сōрастарат. Марий калыкынат шке сынан пайремже уло. Нунын кокла гыч шукуышт паша да еш илыш дене кылдалт шогат.

Шорыкйол пайрем Рошто деч ик арня ончысо кугарнян пура (январь тўналтыште). Кугарня эрдене ўдырамаш-влак пайремлан чесым ямдылат. Кастене ўдыр ден каче-влак Шорыкйол модаш иктаж пōртышкō погынат. Тиде жапыште иктаж-вере Васликува ден Васликугыза (ал'е Шорыкйол маска, мōчыр) шолып вургемым вашталтен чият. Васликугыза вуешыже тўрка упшым упшалеш, капешыже ужгам савырен чия. Гармоньчо дене Васликугыза ден Васликувам шылтыше-влак пōрт гыч пōртыш коштыт. Нуным сурт оза-влак сийлат. Шорыкйол уна-влак гармонь почеш куштат. Лектын кайымышт деч ончыч озан икшывыжым йолжо гыч шупшкеден ойлат: «Йыгырым, йыгырым, шорыкашым, тагашым». Тыге нуно озалан шуко пачам темлат. Шорыкйол арняште ўдыр-влак мужедаш йōратат.

Ўярня Шорыкйол деч 6–7 арня гыч, телын шошо век тайныме жапыште, лиеш. Тиде пайремат пеш тошто. Чимарий-влак ўярням изиш варарак пайремлат. Ўярня пайрем – пытартыш ўян, чесан пайрем. Тылеч вара кочкыш-йўыш шагалемеш. Тиде пайремлан пеш тамле сийым ямдылат: тўрлө когыльым, ўячам, перемечым, команмелнам да молымат. Арня мучко – ўстел тич кочкыш. Ўдыр ден каче-влак тиде пайрем жапыште шуко модыт: Ўярня курыкыш издер дене мунчалташ каят.

Кугече (кугу кече). Марий-влакын Кугечышт руш-влакын *Пасха* пайремышт деч ончыч шочын. Христиан вера шарлыме годым Кугече руш пайрем дене варнен. Чимарий-влакын Кугечышт южо вере эше аралалт кодын. Ты эрдене марий-влак мончаш пурат, яндар тувыр-йолашым чият. Кечывал марте огыт коч. Кечывал тураште кочкыш-йўышым погат, юмылтат, тошто марийым «кычкырат» (ўштат), вара кочкыт, йўыт. Кочмек-йўмек, шўвыр почеш мужыр дене куштат, мурым огыт муро. Самырык-влак тиде пайремым шке самынышт палемдат. Кажне ял воктене Кугече курыкышто куэ вара лўнгалтышым ыштен, мужыр дене лўнгалтат, тўшкан куштат.

Агавайрем ўдаш тўналме деч ончыч ал'е ўден пытарыме почеш эртаралтеш. Агавайремлан кочкыш-йўышым ондакак ямдылат. Вара калык пасу воктенысе изолыкыш погына, кочкышым рат дене шындылыт, икте-весьштым шунат, Агавайрем юмым кумалыт. Агавайрем годым тўрлө модыш эртаралтеш: кандырам шупшыт, имным кушкыж тагасен кудадыт, куржталыт, тўрштылыт.

Семык. Шошо ага пытымек, вашке Семык шуэш. Пайремын тўн шонышыжо – тошто марий-влакым уштен кумалмаш, нунын деч шурно перкем кушташ да аралаш йодмаш. Семык деч ик кече ончыч йоча ден ўдыр-каче-влак пўртыштым, кудывечыштым куэ укш дене сълнештарат, икте-весьшт дек коштыт. Тиде жапыштак кызыт Пеледыш пайремым эртарат.

Сўрем – чимарийын эн кугу пайремже. Тудым шудо солымо деч ончыч пайремлат. Христиан верам шындырыме годым марий-влак тиде пайремым Петро кечын эртараш тўналыныт. Кызыт пайремым марий-влак южо вере кажне ийын, южо вере 3–5 ий гыч палемдат. Пўр'ен-влак, пырля погынен, кузе кумалме нерген пунчалым лўктыт. Чыла кумалтыш пашам карт-влак виктарат. Сўрем кумалтыш отышто эртаралтеш. Тушко ойырен лўкмо вольыкым (талгыдым, тунам, шорыкым) кондат, юмылан келшышым палемдат да, тудым шўшкылын, кугу подеш шолтат. Шыл шўр кўмек, чоклымо мутым пелештат, шылым, шўрым кочкыт, юмылан кумалыт. Кумалтыш деч вара мўнгышкышт каят. Кокымшо кечын рвезе-влак иям, осалым сурт гыч поктен лўктыт. Сўрем годым рвезе-влак кужу пучым ыштат (кок метр кутышан) да пуалтат. Ўдырамаш-влак тамле кочкышым ямдылат.

Калыкмут

У илышлан – у койыш.

II. Vocabulary

ага	field work	йолаш	pants, trousers
Агавайрем	(spring field work holiday)	йўыш	drink, beverage
вара	pole, staff /see IV.2./	йыгыр	twins
варнаш (-ем)	to be mixed, to blend	кап	body
Васликува	masker, costumed woman	кочкыш-йўыш	food and drink
Васликугыз	masker, costumed man	Кугече	Easter (Russian <i>Пасха</i>); (Mari folk celebration)
мўчыр	masker, costumed person	кумалмаш	praying, prayer
вашталташ (-ем)	to change, to alter	кутыш	length
вашталтен чияш (-ем)	to change clothes	кушкыж	on horseback, astride
век(е)	to, towards	кушкыжаш (-ам)	to saddle, to get onto, to mount (a horse)
воктенысе	neighboring, adjacent	кўаш (-ам)	(here:) to cook
гармонь	accordion, garmon	лектын каяш (-ем)	to go out, to go away
гармоньчо	accordion player; musician	лўнгалташ (-ем)	to swing (intr.)
изолык	glade, clearing	лўнгалтыш	swing
имн'е	horse	маска	bear
йодмаш	request; demand		

метр	meter	темлаш (-ем)	to suggest, to offer
монча	bathhouse, sauna	тич	full
мужедаш (-ам)	to tell fortunes	тӱрштылаш (-ам)	to jump
мужыр дене	in pairs /see IV.3./	тувыр-йолаш	clothing, clothes, shirt and pants
ойырен лукташ (-ам)	to pick out, to single out	тураште	around, about
ончычсо	before, previous	тӱрка	shaggy, fleecy
палемдаш (-ем)	(here:) to celebrate, to commemorate	ты	this
пача	lamb	ужга	fur coat
Петро кече	Feast of Saints Peter and Paul (12 July)	укш	branch
под	pot, cauldron	упш	hat
покташ (-ем)	to drive (e.g., animals)	упшалаш (-ам)	to put on (a hat)
поктен лукташ (-ам)	to drive out, to drive away	ушташ (-ем)	to commemorate, to remember
пӱрӱен	man	Ӱярня	(three weeks before lent, Russian <i>Масленица</i>)
пуалташ (-ем)	to blow	христиан	Christian
пунчал	decision, resolution	чес	refreshments, food and drink
рат	rows	чоклаш (-ем)	to pray
рат дене	in rows /see IV.3./	шагалемаш (-ам)	to decrease, to diminish (intr.)
Рошто	Christmas /see IV.1./	шарлаш (-ем)	to spread, to be spread
савыраш (-ем)	to turn (tr.)	шолып	secret; secretly, in secret
Семык	Semik, Green Week	шоньш	thought, idea
сий	food and drink, entertaining	шорыкаш	young ewe, female lamb
Сӱрем	(celebration in July)	Шорыкйол	(celebration at turn of year)
сылнештараш (-ем)	to decorate, to adorn	шупшаш (-ам)	to pull; to smoke
тага	ram	шупшкедаш (-ем)	to pull, to tug, to jerk
тагаш	young ram	шӱшкылаш (-ам)	to slaughter
тайнаш (-ем)	to approach	шылташ (-ем)	to hide, to conceal
талгыде	yearling (foal)	шындылаш (-ам)	to set, to arrange
танасаш (-ем)	to contend, to compete		
танасен	competing, contending		

III. Grammar

1. -лаш(ке) 'into (a language)', -ла гыч 'from (a language)':

The adverbial suffix *-ла*, added to words denoting nationalities to form adverbs pertaining to languages – see 4.III.9. (page 84) – can be combined with the illative suffix, or the postposition *гыч*, to refer to translations into or from a language.

Мый кызыт <u>марла гыч англичанлашке</u> кусарем.	I'll translate from Mari into English now.
Тиде предложений <u>рушла гыч марлашке</u> кузе кусаралтеш?	How is this sentence translated from Russian into Mari?

2. -маш уке '(I) do not':

The nominal suffix *-маш* – see 19.III.1. (page 256) – can be used in an emphatic negation of sorts. The noun in *-маш* is followed by the particle *уке*, the person is marked with a personal pronoun. This construction is used to stress that one does not engage in an activity at all, not just in the context at hand. In some cases, a fitting English translation would include the phrase 'at all'.

Мый шылым <u>кочмаш уке</u> .	I don't eat meat.
Мый тыгайым <u>ыштымаш</u> н'игунам <u>уке</u> .	I would never do something like this.
Ондак <u>тудо</u> тамакым <u>шупшын</u> , <u>ынде тудо</u> тамакым <u>шупшмаш уке</u> .	(S)he used to smoke, now (s)he doesn't smoke at all.

3. Composition:

Composition is an important method in Mari word formation, comprising several subtypes. Typically, the elements are simply juxtaposed with no change. Some morphophonological tendencies can, however, be noted:

Voicing or fricativization of the word-initial consonant of the second element:

If the first element of a compound ends in a vowel or voiced consonant, *п*, *к*, and *м* in the initial position of the compound's second element have a tendency to become *в*, *з*, and *д* both in pronunciation and in orthography.

шўргö 'face' + *пылыш* 'ear' > *шўргывылыш* 'face, looks'
уна 'guest' + *кудо* 'house' > *унагудо* 'hotel'
кава 'sky' + *тўр* 'edge' > *кавадўр* 'horizon'

Vowel loss at point of juncture:

юмо 'god' + *она* 'board' > *юмона* 'icon'
изу 'small' + *тер* 'sleigh' > *издер* 'sled'
рўдö 'center' + *ола* 'city' > *рўдола* 'capital (city)'

Usage of hard sign ъ:

Note the appearance of this symbol in orthography when the second word of the compound starts in *е, ю, or я*.

ончыл 'front' + *ен* 'person' > *ончылъен* 'pioneer, trailblazer'
йыр 'around' + *юж* 'air' > *йыръюж* 'atmosphere'
пӱнчер 'pine forest' + *ял* 'village' > *Пӱнчеръял* '(name of several Mari villages)'

a) Nominal compounds:

Nominal compounds in Mari are numerous and are generally classified as belonging to one of two major groups, subordinating and coordinative compounds.

a1) Subordinating nominal compounds:

These compounds typically consist of two elements, the first of which determines and specifies the latter. The two elements are juxtaposed with no flecational elements. The second element is typically a noun, whereas the first can be several of different parts of speech. The most common combinations are as follows.

Noun + noun – cf. also adjective-to-noun conversion, 37.III.3. (page 473):

мут 'word' + *вож* 'root, stem' > *мутвож* 'word stem'
вакш 'mill' + *кӱ* 'stone' > *вакшкӱ* 'millstone'

Adjective + noun:

шем(е) 'black' + *шыдан* 'wheat' > *шемшыдан* 'buckwheat'
изи 'small' + *ен* 'person' > *изиен* 'child'

Adverb + noun:

почела 'one after the other' + *мут* 'word' > *почеламут* 'poem'

a2) Coordinative nominal compounds:

These are typically copulative compounds and contain elements having equal semantic weight. The elements can be either closely related in meaning or construed as contrasting opposites. This strategy is sometimes used to create class nouns: by juxtapositioning two elements within a class, a reference is made to the class as a whole.

шӱргӱ 'face' + *пылыш* 'ear' > *шӱргывылыш* 'face, looks'
ача 'father' + *ава* 'mother' > *ача-ава* 'parents'
иза 'elder brother' + *шольо* 'younger brother' > *иза-шольо* 'brothers'
кӱмыж 'dish' + *совла* 'spoon' > *кӱмыж-совла* 'dishes'
шӱр 'milk' + *торык* 'curds' > *шӱр-торык* 'dairy products'
шӱм 'heart' + *мокш* 'liver' > *шӱм-мокш* 'innards'

b) Adjectival compounds:

Compound adjectives are far rarer than nominal compounds. One typical method of formation is the combination of two adjectives of color, but other adjectives can be juxtapositioned as well.

<i>ошалге</i> 'whitish, pale' + <i>нарынче</i> 'yellow'	> <i>ошалге-нарынче</i> 'pale yellow'
<i>вичкыж</i> 'narrow' + <i>кужу</i> 'long'	> <i>вичкыж-кужу</i> 'long and slender'
<i>кўчык</i> 'short' + <i>кужу</i> 'long'	> <i>кўчык-кужу</i> 'short and long'

c) Verbal compounds:

There are various types of verbal compounds in Mari, all differing in their structure.

Adverb or noun + verb:

<i>кид</i> 'hand' + <i>пышташ</i> (-ем) 'to put, to place'	> <i>кидпышташ</i> (-ем) 'to sign'
<i>ваш</i> 'mutually; together' + <i>лияш</i> (-ам) 'to be; to become'	> <i>вашлияш</i> (-ам) 'to meet'

Two juxtaposed verbs:

<i>модаш</i> (-ам) 'to play' + <i>воштылаш</i> (-ам) 'to laugh'	> <i>модаш-воштылаш</i> (-ам)-(-ам) 'to enjoy oneself, to make merry'
<i>ужалаш</i> (-ем) 'to sell' + <i>налаш</i> (-ам) 'to take; to buy'	> <i>ужалаш-налаш</i> (-ем)-(-ам) 'to trade, to deal in'

When two juxtapositioned full verbs are conjugated, both verbs are conjugated in an identical manner: *Модын-воштыл ме чыланат кертывна.* 'We all know how to have a good time.', *Мом ужалат-налыт?* 'What are they trading?'

Truncated form of gerund + full verb:

<i>налаш</i> (-ам) 'to take' > <i>налын</i> + <i>каяш</i> (-ем) 'to go'	> <i>нангаяш</i> (-ем) 'to take away'
---	---------------------------------------

This compound was originally an auxiliary construction – see 17.III.5. (page 226). The original variant *налын каяш* (-ем), with the same meaning, can still be encountered. Also auxiliary constructions in which the elements are written separately can be considered compounds of sorts.

d) Adverbial compounds:

Adverbial compounds are frequent and can be formed in various ways.

Combination of words of various types with an adverb in -а (-я):

The suffix /-a/ does not occur independently, but is frequently used in compound adverbs.

<i>кем</i> 'boot'	+ <i>йол</i> 'foot; leg'	+ /-a/	> <i>кемйола</i> 'wearing boots'
<i>яра</i> 'empty'	+ <i>кид</i> 'hand; arm'	+ /-a/	> <i>ярагида</i> 'with empty hands'
<i>йўшө</i> 'drunken'	+ <i>вуй</i> 'head'	+ /-a/	> <i>йўшывуя</i> 'drunkenly'
<i>ныл</i> 'four'	+ <i>йол</i> 'foot; leg'	+ /-a/	> <i>нылйола</i> 'on all fours'

Combination of words of various types with postposition:

<i>тўр</i> 'edge, border'	+ <i>гоч</i> 'over, through'	> <i>тўргоч</i> 'too, overly'
<i>ўстел</i> 'table'	+ <i>ўмбалне</i> 'on top of'	> <i>ўстембалне</i> 'on the table'

Pairing of two adverbs:

мӧнзеш 'back' + *оньыш* 'further' > *мӧнзеш-оньыш* 'back and forth'

Pairing of two non-finite verbal forms:

The gerund in *-н* frequently forms compounds with a negative non-finite form of the same verb. The negative form can either be the negative gerund in *-де*, or the negative participle in *-дыме/-дымо/-дымӧ* coupled with the adverbial ending *-н*, resulting in the ending *-дымын*. These forms have an emphatic meaning of sorts in some cases, and in others denote that an activity is carried out intermittently.

вучаш (-ем) 'to wait' > *вучен-вучыдымын* 'quite unexpectedly'
> *вучен-вучыде* 'quite unexpectedly'

шижаш (-ам) 'to feel, to sense' > *шижын-шиждымын* 'quite imperceptibly'
> *шижын-шижде* 'quite imperceptibly'

чыташ (-ем) 'to endure, to bear' > *чытен-чытыдымын* 'quite impatiently'
> *чытен-чытыде* 'quite impatiently'

4. 'The ... of us/you/them':

For numbers from two to five, there are special forms used in reference to groups consisting of this number of members. These forms – e.g., *когынь*- for two – are obligatorily coupled with a plural possessive suffix, and are only used with postpositions, and case suffixes – genitive, dative, accusative. While the genitive and accusative forms are predictable, the dative forms of two and three are irregular.

		Nominative	Genitive	Dative	Accusative
2	1PI	когыньна	когыньнан	когылянна	когыньнам
	2PI	когыньда	когыньдан	когылянда	когыньдам
	3PI	когыньышт	когыньыштын	когылянышт	когыньыштым
3	1PI	кумыньна	кумыньнан	кумылянна	кумыньнам
	2PI	кумыньда	кумыньдан	кумылянда	кумыньдам
	3PI	кумыньышт	кумыньыштын	кумылянышт	кумыньыштым
4	1PI	нылыньна	нылыньнан	нылыньналан	нылыньнам
	2PI	нылыньда	нылыньдан	нылыньдалан	нылыньдам
	3PI	нылыньышт	нылыньыштын	нылыньыштлан	нылыньыштым
5	1PI	визыньна	визыньнан	визыньналан	визыньнам
	2PI	визыньда	визыньдан	визыньдалан	визыньдам
	3PI	визыньышт	визыньыштын	визыньыштлан	визыньыштым

<u>Когыньна</u> деч тылат компьютерым пӧлеклена.	The two of us will give you a computer.
<u>Когыньдам</u> таче кастене шке декем унала ўжам.	I'll invite the two of you to my place in the evening tonight.
<u>Кумылянна</u> ик роза гыч пуэныт.	The three of us were each given a rose.
<u>Нунын</u> <u>нылыньыштын</u> шке фирмышт уло.	The four of them have their own company.

IV. Words and word usage

1. *Рошто* 'Christmas':

As the Russian Orthodox Church continues to use the Julian calendar, the dates of a number of Christian celebrations do not correspond to their western counterparts. For example, Christmas Day in Russia is not 25 December, but 7 January.

2. *дене* 'with':

While this postposition can often simply be translated as 'with', its range of applications exceeds that of its prototypical English counterpart.

a) It is used to indicate the co-participant of an action – i.e., the person with whom one carries out an activity.

Тудо Ануш <u>шўжарже дене</u> мўнгыштў кодеш.	(S)he is staying home with his/her little sister Anush.
Ивук ден Пўтыр <u>кў дене</u> кутырат?	With whom are Ivuk and Pўtyr talking?
Туныктышо <u>Ануш дене</u> идалык жап нерген кутыра.	The teacher is discussing the seasons with Anush.

b) It is used to indicate the instrument used in carrying out an activity, the means of transportation used in a movement, etc.

Ме Москошко <u>самолёт дене</u> огул, поезд дене каена.	We're going to Moscow not by train, but by train.
Сапаевмыт <u>ече дене</u> кошташ йўратат.	The Sapayevs love to ski (lit. walk with skis).
<u>Ручка дене</u> возем.	I'm writing with a pen.

c) It can be used in a spatial sense, indicating that something is happening close to something, or along something.

Трактор <u>чодыра дене</u> куралеш.	The tractor is plowing by the woods.
<u>Урем дене</u> каен.	(S)he walked down the street.
<u>Таве дене</u> Орина ден Зоя ұлыт.	Orina and Zoya are at the well.

d) It can mark the material from which something is built or made.

<u>кў дене</u> ыштыме пўрт	stone house
<u>тыгыде пырня дене</u> чонымо пўрт	house made from small beams
<u>муш дене</u> пунымо кандыра	rope weaved from hemp

e) It can indicate the cause or reason for an event. The postposition can also be connected with the passive participle in this sense.

Аваже <u>ойго дене</u> черланен.	His/her mother fell ill from grief.
<u>Шыде дене</u> ойленам.	I spoke in anger.
<u>Лўдмў дене</u> могыржо шергылтеш.	His/her body trembles from fear.

f) It can mark the agent of a passive clause. In this function, it is generally coupled with inanimate nouns, especially natural phenomena such as rain and wind.

Мланде <u>йӱр дене</u> мушкылтеш.	The land is washed by the rain.
Яктер <u>леве мардеж дене</u> лӱшкалтеш	The pine forest is swaying in the warm breeze.
Аважын сангаже <u>куптыр дене</u> шӱдышлалтын.	His/her mother's forehead was covered with wrinkles.

g) It can be used to indicate a subject matter contained in or covered by something, or in which a person specializes.

<u>зоологий дене</u> учебник	zoology textbook
<u>антропологий дене</u> специалист	anthropology specialist
<u>марий йылме дене</u> урок	Mari language class

h) It can be used to denote quantities by which something happens.

Нуно <u>шӱдӱ дене</u> шорыкым тӱредыныт.	They sheared sheep by the hundreds.
<u>Ведре дене</u> йӱр кышкалеш.	It's raining cats and dogs (lit. by the bucket).
<u>Шӱвыр</u> почеш <u>мужыр дене</u> куштат.	People dance to the bagpipes in pairs.

i) It can be used in a temporal sense. The postposition can also be connected with the passive participle in this sense.

Икте <u>коло ий дене</u> ик олмышто пашам ышта, весе кок тылзымат ок шукто, куржеш.	Some people work in one place for twenty years, others don't even make it a month before they run off.
Пашам ыштыше-влак пашадарым <u>ятыр тылзе дене</u> налын огытыл.	Workers have not received their salaries for months.
<u>Кече лекме дене</u> чыла чонан помыжалтеш.	Everything alive awakens at sunrise.

j) It is in many cases governed by verbs, i.e., the verb demands constituents are marked with this postposition – in certain meanings, at least.

<u>Шочмо кечет дене</u> саламлем.	I wish you a happy birthday.
Нуно <u>футбол дене</u> модыт.	They are playing football.
Мый <u>тидын дене</u> келшем.	I agree with this.

'You and I': In Mari, this can be expressed by saying, literally, "we with you". Analogously, "he and his sister" can be expressed as "they with his sister", etc. In such cases, the verb is in the plural.

Кунам <u>ме тый денет</u> вашлийына?	When will we (you and I) meet?
<u>Те акат дене</u> кушто иледа?	Where do you and your sister live?

3. Auxiliary constructions:

The following three verbs are all used in aspectual auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226). They all indicate the rapid, possibly not entirely controlled, execution of an action.

a) *кудалташ (-ем)* 'to throw, to cast':

Йолташем мыскарамлан <u>сырен</u> <u>кудалтыш</u> .	My friend got angry over my joke.
Маскам <u>ужын</u> , кеч-кө <u>лүдын</u> <u>кудалта</u> .	Anyone will get scared when faced with a bear.
Алло! Таче пашашке <u>толын</u> ом керт: <u>черланен</u> <u>кудалтышым</u> .	Hello! I can't come to work today, I've fallen ill.

b) *кышкаш (-ем)* 'to throw, to cast':

Эргым, мом адак <u>ыштен</u> <u>кышкенат</u> ? Адак <u>мыйым</u> школ директор <u>деке</u> <u>ўжыктат</u> .	Son, what did you do now? I'm being called to the principal again.
Ковам пеш <u>поро</u> – н'игөм <u>вурсен</u> <u>кышкен</u> ок керт.	My grandmother is very kind; she can't scold anybody.
Иванов <u>ончыч</u> <u>ойлен</u> <u>кышка</u> , вара шона.	Ivanov speaks first and thinks later.

c) *шүаш (-эм)* 'to throw, to cast':

Сакар – сай сонарзе: эртышын лу <u>урым</u> <u>лүен</u> <u>шүэн</u> .	Sakar is a good hunter: he shot ten squirrels the last time.
Өрымө дене книгагат <u>кидем</u> гыч <u>волтен</u> <u>шүышым</u> .	I even dropped my book in my surprise.
Пальтоэтым <u>кудаш</u> <u>шүо</u> да вашкерак <u>ўстелтөрыш</u> шич!	Take off your coat and sit down at the table!

V. Exercises

1. Answer the following questions.

Модай пайрем годым ...

- 1) ... **пөртым** да кудывечым куэ укш дене сылнештарат?
- 2) ... кечывал марте **огыт** коч?
- 3) ... **түрлө** модыш эртаралтеш?
- 4) ... арня **мучко** тамле **кочкышым** **кочкыт**?
- 5) ... **ўдыр-шамыч** мужедыт?
- 6) ... **икшывын** **йолым** **шүпшыт** да ойлат: «**Йыгырым, йыгырым, шорыкашым, тагашым**»?
- 7) ... **отышто** юмылан **кумалыт** да шыл **шүрым** **кочкыт**?

2. Read the following text, inserting the following verbs in the correct place in the present tense: *воштылаш* (-ам), *колташ* (-ем), *кошташ* (-ам), *лияш* (-ям) /2x/, *логалаш* (-ам), *мужедаш* (-ам), *погынаш* (-ем), *тўнгалаш* (-ам), **чўнгалаш* (-ам), *шындаш* (-ем)

*МУЖЕДМАШ

Кастене ўдыр-влак ик пўртыш ... , *кўвар ўмбалан *кўмыжым, *талингам, *чаркам ... , туштыжо окса, *кагаз, шурно пырче, вўд да тулеч молат Вара *кашташте шинчыше *малыше чывым кучен пуртат, кўвар ўмбакаш Кўлан кашташте агытан ... гын, чылан *утен каен ... : вет тиде ўдыр эн *йорга качылан кайышаш. Чыве-влак кўмыж йыр ... да иктаж-мом *чўнгаш Чыве оксам ... – ўдырын марийже поян ... , пырчим – киндан, кагазым – *кнагаче, вўдым – *арака *логар...

Эше *пўртыымалне *воштончыш да сорта дене ... , *корнывожышто йўк-йўаным, *окна йымалне пўртысө ен-влакын мутыштым колыштын да тулеч моло семынат.

* *чўнгалаш* (-ам) 'to peck', *мужедмаш* 'fortune telling, divination', *кўвар* 'floor', *кўмыж* 'dish', *талинга* 'saucer', *чарка* 'glass, cup', *кагаз* 'paper', *кашта* 'beam, crossbar; roost, perch', *малаш* (-ем) 'to sleep', *утен каен* 'excessively', *йорга* 'coquettish, flirtatious', *чўнгаш* (-ем) 'to peck', *кнагаче* 'educated person', *арака* 'vodka; wine; alcohol', *логар* 'throat', *арака логар* 'drunkard', *пўртыымалне* 'in the cellar', *воштончыш* 'mirror', *корнывож* 'crossroads', *окна* 'window'

3. Read the following texts.

МАРИЙ КАЛЫК МОДЫШ

Агытан *чўнгедылмаш (*кредалмаш)

Тиде модыш акрет годсо. Модышын *койыш-шоктышыжо тыгай: модшо-влак ик кидышт дене *шенгекыла *шуялтыме йолыштым кучат да *пелйола *ваш *вачышт дене *шўкедылыт, пўйто агытан-влак *ваш-ваш *чўнгедылыт. Кў вес еным чот *тўкен, кок йол ўмбаке шогалта, тўдо *сенышыш *лектеш.

* *чўнгедылмаш* 'pecking', *кредалмаш* 'fight, battle', *койыш-шоктыш* 'nature, character', *шенгек(е)* 'back; behind', *шуялтамаш* (-ем) 'to extend, to stretch out (tr.)', *пелйола* 'on one leg', *ваш* 'one another, each other', *ваче* 'shoulder', *шўкедыламаш* (-ам) 'to shove, to jostle', *ваш-ваш* 'one another, each other', *чўнгедыламаш* (-ам) 'to peck', *тўкамаш* (-ем) 'to knock, to strike', *сеныше* 'winner', *лектеш* (-ам) '(here:) to become'

*Вараш ден комбиге-влак

*Шерева ал'е *лудыш дене вараш, узо да *ава комбо *ойыралтыт, молышт комбиге лийыт. Узо комбо ончыко шогалеш, ава комбо *мучаште лиеш. Комбиге-влак ачаштым – узо комбым – ваш-ваш *ўштö гыч кучен шогалыт. Чумыр ешге погынен, комбо тўшка пуйто олыкышто коштеш. *Лап лийын, шудым чўнгат, шогалыт, чыланат мурат:

*Кигик-когок комбыжо
 *Йогынвўдым *подылеш.
 Изи ужар *игыже
 Кочкашыже кычалеш.

*Муралтымеке, йыр пöрдын савырнат. *Тыгутлаште писын вараш *толын лектеш да комбиге-влакым *поктылаш тўналеш. Узо комбо игыже-влакым да аваштым аралаш пижеш: кидшым *шаралтен *авыркала, варашым шўкал-шўкал колта. Комбиге-влак ачаштын ўштыжым огыт *колто.

Вет ўштö гыч *мучыштышо иге вараш ешыш ушна. Вараш, *чулымын савырнен, поч *мучашке *кержалташ тырша, но тушто ава комбо шке игыже-влакым арала.

Вараш *иктаж комбигым кидше дене *тўкалтен кертеш гын, тыгай иге варашыш савырна, тудо комбо тўшка гыч лектеш, тудым вараш «кочкын».

Модышлаште вуйлатышым ал'е *вўдышым ойыраш тўрлö йöным кучылтыт: шерева *тоя, *шырпе пырче-влак, *шўртö *пўтырка да молат. Но шукыж годым лудыш-влак *полшен шогат.

* *вараш* 'hawk', *шерева* '(object determining question of chance)', *лудыш* 'counting-out game', *ава* '(here:) female', *ойыралташ (-ам)* 'to be chosen', *мучаште* 'at the end', *ўштö* 'belt', *лап* 'low', *лап лияш (-ям)* 'to stoop, to bend', *кигик-когок* 'honk-honk', *йогынвўд* 'flowing water', *подылаш (-ам)* 'to sip, to drink', *иге* '(animal) young', *муралташ (-ем)* 'to sing (a little)', *тыгутлаште* 'at this time', *толын лекташ (-ам)* 'to appear', *поктылаш (-ам)* 'to chase (after)', *шаралташ (-ем)* 'to spread out (tr.)', *авыркалаш (-ем)* 'to screen, to shield', *колташ (-ем)* '(here:) to let go, to release', *мучышташ (-ем)* 'to come undone, to fall off', *чулымын* 'quickly, boldly', *мучаш* 'end', *кержалташ (-ам)* 'to grasp, to seize', *иктаж* '(here:) some, some kind of', *тўкалташ (-ем)* 'to touch', *вўдышö* 'leader', *тоя* 'stick, staff', *шырпе* 'splinter; match', *шўртö* 'thread, yarn', *пўтырка* 'bundle', *полшен шогаш (-ем)* 'to be of help'

4. Translate the following sentences into English.

- 1) Чавайнын «Элнет» романжым марла гыч финнлашке кө *кусарен? Арто Мойсио.
- 2) Венгр йылме гыч марлашке шагал сылнымут *кусаралтын.
- 3) Тиде серышым рушла гыч *япон йылмыш кусарен кертат мо?
- 4) Йолташем эстонлашке кусарыме одо почеламутым лудеш.
- 5) Тиде *текстым *коми гыч *англичанлашке руш йылме гоч кусареныт.
- 6) Нине *предложений-влакым марла гыч кусараш неле ыл'е мо?

* *кусараш (-ем)* 'to translate', *кусаралташ (-ам)* 'to be translated', *япон* 'Japanese', *текст* 'text', *коми* 'Komi', *англичан* 'English', *предложений* 'sentence'

5. Translate the following sentences into Mari, using the *-маш уке* construction.

- 1) We don't listen to rock music /рок-музык/ at all.
- 2) I don't watch television at all.
- 3) You (Pl.), I know, don't read newspapers.
- 4) She doesn't go to the disco.
- 5) I don't drink coffee /кофе/.

6. Translate the following sentences into English.

- 1) Кызыт н'игö дене эстонла кутырымаш уке, садлан йылме мондалтеш.
- 2) Мый шкетын чодыраш коштмаш уке: лўдам.
- 3) Кенезым тудо канымаш уке: пакчаште эре пашам ышта.
- 4) Мый вес ег нерген начарым шонымаш уке.
- 5) Мый Фейсбукышто шинчымаш уке.

7. Translate the following sentences into English.

- 1) Мемнан дене тыште йўр йўреш. А тендан дене игече могай?
- 2) Мланде лум дене *леведалтын.
- 3) Айста Пеледыш пайремыште тендан дене вашлийына.
- 4) Пөрт дене Шорыкйол мөчыр-влак шогат.
- 5) Сўрем годем рвезе-влак *имн'е дене *кудалыштыт.
- 6) *Мороженныйым *килограмм дене кочкын кертам.
- 7) *Оригами урокышто *кагаз дене кайыкым ышташ тунемынна.
- 8) Изием годем ялыште арня дене иленам.
- 9) Кофе йўмө дене *мален колтен ом керт.
- 10) Таче кум шагатлан марий сылнымут дене *лекций лиеш.
- 11) Рошто дене тендам саламлем.
- 12) Кугече годем ме авай дене эре муным *чиялтена.

* *леведалташ (-ам)* 'to be covered', *имн'е* 'horse', *кудалышташ (-ам)* 'to drive', *мороженный* 'ice cream', *килограмм* 'kilogram', *оригами* 'origami', *кагаз* 'paper', *мален колташ (-ем)* 'to fall asleep', *лекций* 'lecture', *чиялташ (-ем)* 'to color, to paint, to dye'

8. The following words form compounds in Mari, with the given meaning. Remembering the rules above, how will these compounds be spelled?

1) мўкш + ава = ... 'queen bee'	6) *сокыр + *коля = ... 'mole'
2) почеш + мут = ... 'afterword'	7) пөрт + кайык = ... 'sparrow'
3) рўдö + ола = ... 'capital (city)'	8) йўд + тувыр = ... 'night shirt'
4) тул + *пире = ... 'jackal'	9) вуй + торык = ... 'brain'
5) *карме + понго = ... 'fly agaric'	10) *бизнес + ен = ... 'businessperson'

* *пире* 'wolf', *карме* 'fly', *сокыр* 'blind', *коля* 'mouse', *бизнес* 'business'

9. Find fitting translations for the following compounds. Note that in some cases, a single English word will correspond to the Mari compound.

1) кова-коча	6) *нарынче-йошкар(ге)
2) кок-кум	7) кўзö-товар
3) вате-марий	8) *ўлыкö-кўшкө
4) йүдвел-касвел	9) лудаш-возаш (-ам)-(-ем)
5) кид-йол	10) ужалаш-налаш (-ем)-(-ам)

* *нарынче* 'yellow', *ўлык(ö)* 'downwards, down', *кўш(кө)* 'upwards, up'

10. Insert conjugated forms of the following verbal compounds in the appropriate place. If context does not dictate otherwise, use the present tense: **илаш-кутыраш* (-ем)-(-ем), *йүаш-кочкаш* (-ам)-(-ам), *лудаш-возаш* (-ам)-(-ем), *мураш-кушташ* (-ем)-(-ем), *ужалаш-налаш* (-ем)-(-ам), *ужаш-колаш* (-ам)-(-ам)

- 1) Марла ... моштеда мо?
- 2) – Университетыште таче мо лийын, палет?
– Уке, н'имат ... омыл.
- 3) Тиде пазарыште ялысе калык *пакчасаскам, *фруктым
- 4) Сўан *веселан эртен: чылан ..., тўрлö модыш дене модыныт.
- 5) Тендан чыла сай? Кузерак ... ?
- 6) Шергакан уна-влак, ... , каныза!

* *илаш-кутыраш* (-ем)-(-ем) '(when inflected) how are you doing (used in greetings)', *пакчасаска* 'vegetables', *фрукт* 'fruit', *веселан* 'merrily'

11. Translate the following sentences into English.

- 1) Пелйола мыняр жап шогылт кератат?
- 2) Ик палымем *хант йылмым шкевуя тунемын.
- 3) Тыгай *йўраныште *кемйола веле кошташ лиеш.
- 4) Унала ярагида огыт кошт.
- 5) – Сўретда *унчыл'ивуя *кеча *ала-мо?
– Унчыл'ивуя огыл, кўлеш семын кеча: тиде *абстракционизм.
- 6) Аза 9–11 *тылзаш годым ныйлола *нушкаш тўналеш.
- 7) Тыгай *пычкемыште *кидшўма веле каяш лиеш.
- 8) Шкетвуя илаш *йокрок.
- 9) *Чарайола ит кошт – *кылмет.

* *хант* 'Khanty', *йўран* '(here:) rainy weather', *кем* 'boot', *унчыл'и* 'upside down', *кечаш* (-ем) 'to hang (intr.)', *ала-мо* '(here:) apparently, probably', *абстракционизм* 'abstract art, abstractionism', *тылзаш* '... months old', *нушкаш* (-ам) 'to crawl', *пычкемыш* 'darkness, dark', *шўм* 'sensitivity, sense, feeling', *йокрок* 'boring', *чара* 'naked, bare', *кылмаш* (-ем) 'to freeze'

12. Translate the following sentences into English.

- 1) Ваня урокышто туныктышым колыштын-колыштде шинча.
- 2) *Сар годым чылан кочкын-кочде иленыт.
- 3) Кум ий шижын-шиждымын эртен кайыш.
- 4) *Антарктидыш мый вучен-вучыдымын логальым.
- 5) Петян каласкалымыжым ўшанен-ўшаныде колыштыт.
- 6) *Планем пеш *чапле ыл'е, но илышыште чыла шонен-шоныдымын *лектын.
- 7) Изи Света пийым лўдын-лўдде *ниялта.
- 8) Ужар шудо койын-койдымын *нарынчемын.
- 9) Уремысе йўк-йўан верчын *йўдвошт мален-малыде киенам.

* сар 'war', Антарктиде 'Antarctica', план 'plan', чапле 'glorious, splendid', лекташ (-ам) '(here:) to happen', ниялташ (-ем) 'to pat, to stroke', нарынчемаш (-ам) 'to turn yellow', йўдвошт 'all night, through the night'

13. Translate the following sentences into Mari.

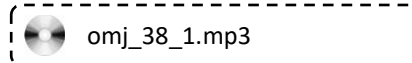
- 1) I saw the two of you on /дене/ television.
- 2) The three of us must /кўлеш/ meet.
- 3) Everybody knows the four of them.
- 4) Say thank you /таум каласаш (-ем)/ to the two of them.
- 5) Only /веле/ the four of them have this book.

14. Translate the following sentences into English.

- 1) *Директорлан мом шонымемым тунам ойлен кышкенам – ынде паша деч посна шинчем.
- 2) Тиде пашам вашкерак ыштен шуо да канаш кай.
- 3) *Эрласе вашлиймаш нерген йўршын монден кудалтышым.
- 4) Тиде *вазе пеш шерге. Сайрак кучо, *волтен ит шуо!
- 5) *Сн'егым таче пеш писын ужален кудалтенам.
- 6) Йолташем дене южгунам *вурседыл кышкена гынат, вич минут гыч пырля воштылына.

* директор 'director', эрласе 'tomorrow's', вазе 'vase', волташ (-ем) 'to lower, to bring down', волтен шуаш (-эм) 'to drop', сн'еге 'wild strawberry', вурседылаш (-ам) 'to argue, to quarrel'

15. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following recording from *Mari El TV* about the holiday *Шорыкйол* (lit. sheep leg) celebrated by Maris around the turn of the year.

The recording is an excerpt of the video clip found at www.youtube.com/watch?v=7-BdDFB6aYo.

аклаш (-ем)	(here:) to assess, to evaluate	палемдаш (-ем)	(here:) to set, to establish
иксемын	equally, alike	пашаче	hard-working, industrious
йолагай	lazy	пелаш	husband, wife, spouse
каван	stack, haystack	петыраш (-ем)	to close; to cover
кералаш (-ам)	to shove in, to stick in	пёрдалтараш (-ем)	to roll (tr.)
лач(ак)	just, precisely; only	руалташ (-ем)	to grab, to snatch
мокталташ (-ем)	to praise, to laud	суртоза	house owner, homeowner
озавате	landlady	тупела	inside out

Январь пайремлан моткоч поян. Марий калык тиде тылзым шорыкйол манеш. Лач тиде пайрем эн тўнлан шотлалтеш. Кузе уке гын, вет Шорыкйол марий калыкын ончыкылык илышыжым палемден. Каласыман, Шорыкйол кажне ийын иксемын огеш тол. Тудо у тылзе шочмеке, кугарнян тўналеш. Мутлан, тений тиде пайрем 1-ше гыч 7-ше январь марте шуйнен.

Палемдыман, тиде пайрем кечын н'имогай пашам ыштыман огыл. Мурен куштыман, модман да уна-влакым гына сийлыман – тыге арня мучко шуйнышаш. Ужгам тупела чиен, шўргым петырен, пайремын тўн енге-влак сурт гыч суртыш коштыныт. Нуным тўрлө районлаште тўрлө семын лўмдат: Кара, Мөчыр, Васликува ден кугыза да түлеч молат.

Уна-влак суртоза-влакын идалык мучко ыштыме пашаштым акленыт. Пашачым мокталтеныт, а йолагайым лумышто пёрдалтареныт. Пайрем годым тўрлө йўлам шуктат. Ожно, мутлан, кажне еш лум каваным ыштен. Ёмбақыже шурным кералын шынден. Тыгай йўла поян кинде лектышым пуа манын ўшаненыт. Тыгак озавате вўташке лектын, шорыкын йолжым кучен, йыгыр пачам йодын, а самырык ўдыр-влак йўдым шорыкым руалтен, ончыкылык пелашышт нерген пален налаш тыршеныт.